

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2007 metai

2

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2008

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2007

2

Vilnius 2008

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2007

2

Vilnius 2008

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2008
© Straipsnių autoriai, 2008

SUKAKTYS



JŪRATĖ KIAUPIENĖ – ISTORIKĖ, PERŽENGUSI LIETUVOS „RUBEŽIŲ“

Istorikų bendrijoje yra trys būdingi istorikų tipai – rašantys, kalbantys ir vadovaujantys. Vieni zulina alkūnes archyvuose ir daug rašo. Antri šviečia mūsų jaunąją kartą ir visuomenę, o rašo tik tiek, kiek būtina norint gauti tam tikrą mokslinį laipsnį bei vardą. Tretieji sukurti kitų dviejų kategorijų istorikų vadovavimui ir istorijos mokslo administravimui.

Profesorė, humanitarinių mokslų habilituota daktarė Jūratė Kiaupienė istorike, matyt, tapo dėl to, kad gimė 1947 m. lapkričio 23 d. ir augo pačioje Vilniaus širdyje. Ten, kur šiuo metu stovi Lietuvos Respublikos Vyriausybės rūmai, jos vaikystėje buvo gimnazija ir romantiška,

laukiniais medžiais bei krūmais apaugusi Ožeškienės aikštė. Jos kaip istorikės bren dimui reikšmės turėjo ir tai, kad ji kilusi ne iš šiuo metu imtų pajuokti ir niekinti valstiečių, „ne nuo žagrės“, bet iš inteligentų šeimos. Jos kilmė miestietiška, ji yra jau trečios kartos inteligentė. Jūratės Kuzmaitės-Kiaupienės senelis Pranas Kuzma, pagal to meto galimybes išsilavinęs žmogus, žurnalistas, 1907 m. lietuvių buvo išrinktas atstovu į carinės Rusijos valstybės III Dūmą. Aktyvus socialdemokratas, vėliau nuo partijos ir kitų partijų aktyvios veiklos kiek nutolęs kairysis demokratas sakė ilgas kalbas cariniame parlamente, siekdamas lietuvių tautai politinių, ekonominių ir kultūrinių teisių. Be to, jis pirmasis lietuvių kalba 1909 m. išleido atskirą knygą „Dūma ir jos darbai“ apie carinio parlamentarizmo ribotumą ir apie parlamentarizmo reikšmę valstybės gyvenime apskritai. P. Kuzma skelbė straipsnius XX a. pradžios lietuviškoje periodinėje spaudoje apie pasipriešinimą carizmo priespaudai bei kitas problemas. Taigi J. Kiaupienės senelis buvo ne paprastas eilinis inteligentas, jis turėjęs savo tautos dalies, t. y. rinkėjų, pasitikėjimą ir siekęs pateisinti tautiečių lūkesčius.

Augusi istorija kvėpuojančiame Vilniuje, inteligentų šeimoje Jūratė Kuzmaitė-Kiaupienė savo studijoms dėsningai pasirinko istorinį Vilniaus universitetą, Istorijos-

filologijos fakultetą. Mokslus krimsti baigė 1969 m. ir kaip pažangi studentė buvo paskirta dirbti į Lietuvos istorijos-etnografijos muziejų, o padirbusi sovietmečiu jaunajam specialistui būtiną laiką, akademiko Juozo Jurginio pakviesta 1972 m. tapo jaunesniąja moksline bendradarbe Lietuvos istorijos institute. 1981–1989 m. ji dėstė Pedagoginiame institute, po to sugrįžo į Lietuvos istorijos institutą. 1984 m. J. Kiaupienė apgynė istorijos mokslų kandidato disertaciją, kurią po Atgimimo Lietuvos mokslo taryba nostrifikavo ir suteikė jai humanitarinių mokslų daktaro laipsnį. 1986 m. jai pripažintas docento vardas. 2005 m. Vytauto Didžiojo universitete J. Kiaupienei pagal habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalgą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinė tauta – Vidurio Europos sociopolitinis fenomenas: susiformavimas ir kaita ankstyvaisiais naujaisiais laikais“ suteiktas humanitarinių mokslų habilituoto daktaro laipsnis. Šiuo metu ji yra Lietuvos istorijos instituto LDK istorijos skyriaus vyriausioji mokslo darbuotoja, taip pat užima Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros profesorės pareigas.

Dar universitete ėmusi tyrinėti (parašė diplominį darbą) XX a. pradžios Lietuvos „Ryto“ draugijos istoriją, J. Kiaupienė šia tematika publikavo pirmuosius savo straipsnius. Tačiau pradėjusi dirbti Istorijos institute ji pasekė savo pirmojo mokslinio vadovo akad. Juozo Jurginio pėdomis ir ėmėsi tyrinėti Lietuvos viduramžių ir feodalinų santykių istoriją. Nesiimu išvardyti jos visų darbų, atskleisti naujų koncepcijų, tam čia per mažai vietos. Be to, yra paskelbta jos darbų bibliografija, apie jos knygas, publikacijas ir straipsnius recenzijos spausdintos ne tik lietuvių, bet ir lenkų, rusų, baltarusių ir kitų kraštų spaudoje. Svarbu akcentuoti tik tai, kad pagrindinė mokslinių tyrinėjimų kryptis yra Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, jos istorija, šaltiniai, istoriografija. Be to, pastaruoju metu ji susidomėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės viešpataujančio luomo – bajorijos istorija. Tyrinėja Lietuvos valstybės vietą Europos istoriniame regione, tarptautines sutartis, jos užsienio politiką.

Iš J. Kiaupienės paskelbtų knygų didelio populiarumo ir net trijų laidų sulaukė jos kartu su Zigmantu Kiaupa bei Albinu Kuncevičiumi parašyta „Lietuvos istorija iki 1795 metų“. Pirmoji laida išėjo 1995 m., antroji – 1998 m. ir trečioji – 2000 m. Šis populiarus apibendrinamasis kursas 2000 ir 2007 m. išleistas anglų ir lenkų kalbomis.

Istorijos tyrinėtoja neapsiribojo tik apibendrinamojo kurso rašymu. Knygų lentynose puikuoja J. Kiaupienės monografijos kaimo ir dvaro, valstiečių ir bajorų turtinės, visuomeninės, teisinės, politinės padėties bei kita problematika atlikti tyrinėjimai, monografijos „Kaimas ir dvaras Žemaitijoje. XVI–XVIII a.“ (1988 m.), „Mes, Lietuva. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)“ (2003 m.). Pastaroji vaizdingai parašyta jos monografija naujai atskleidė skaitytojui tą lietuvių visuomenės dalį, apie kurią nebuvo drįstama teigiamai rašyti ir kalbėti sovietmečiu. O bajorija juk buvo reikšmingiausias, vadovaujantis elitas valstybėje.

Be minėtų knygų, J. Kiaupienė viena ir kartu su kitais paskelbė reikšmingas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės užsienio politikai skirtas publikacijas. Į pirmą gretą drįsčiau iškelti jos naujai įvertintą Krėvos uniją – „1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas“ (2002 m.). Lietuvos diplomatijos istorijai ir jos tyrinėtojams labai vertinga publikacija – „Didžioji Leono Sapiegos pasiuntinybė į Maskvą 1600–1601 m.“ (2002). Tai Elijaus Piligrimovičiaus teksto nuorašas, rastas Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje. Kartu su vyru Z. Kiaupa Jūratė Kiaupienė parengė publikaciją „Instrukcija feodalinių valdų administracijai Lietuvoje XVII–XIX a.“ (1985 m.). Kai kurie J. Kiaupienės tyrinėjimai įvertinti apdovanojimais, ji laimėjo istorinių kūrinių konkursą, jai buvo suteiktos premijos.

J. Kiaupienės bibliografinėje rodyklėje yra apie 140 darbų, dauguma kurių paskelbta Lietuvos ir kitų valstybių istoriniuose žurnaluose, konferencijų publikacijose bei panašiuose moksliniuose leidiniuose lietuvių, lenkų, rusų, anglų, vokiečių kalbomis. Pagrindinė tematika – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės socialinė ekonominė raida, feodalizmo kilimas, jo ypatumai, miesto ir kaimo santykiai, prekybos plėtra, užsienio politika, valstybės teisės bei administravimo ir panašios problemos.

Rengdama publikacijas J. Kiaupienė neapsiribojo tik Lietuvos archyvais, ji lankėsi Lenkijos, Austrijos, Prancūzijos, Rusijos, Baltarusijos istorinių dokumentų saugyklose, domėjosi kitų šalių istoriografija. Tai jai leido pagrįstai palyginti Lietuvos ūkinį, politinį, kultūrinį gyvenimą su kitomis Vakarų Europos šalimis ir Rytų kaimynais. J. Kiaupienė praturtino mūsų istorijos mokslą, peržengė Lietuvos etnografines sienas, atkreipė kitų šalių istorikų dėmesį į lietuvių istorikų tyrinėjimus. Ji kviečiama dalyvauti kitų šalių istorikų konferencijose, jos straipsniai skelbiami užsienio istoriniuose žurnaluose.

J. Kiaupienė neliko vien istorinių veikalų kūrėja. Savo naujausiais atradimais istoriografijoje ji dalijasi su kitais. 1981–1989 metais ji dėstė visuotinės istorijos kursą Vilniaus pedagoginiame institute, nuo 1992 m. Kauno Vytauto Didžiojo universitete bakalaurams ir magistrams skaito *Europos istoriografijos, Luominės visuomenės formavimosi Lietuvoje, Europos visuomenės XVIII a., Lietuvos visuomenės tarp Romos ir Bizantijos (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinė kultūra), Europos regionų, Istorografinės sampratos* ir kitus kursus. Kaip matyti iš kursų pavadinimų, jie susiję su profesorės tyrinėjimų tematika ir plačiau.

Solidus J. Kiaupienės įnašas rengiant jaunuosius istorikus neapsiribojo vien Lietuvos aukštosiomis mokyklomis. Ji skaitė paskaitas Poznanės Adomo Mickevičiaus ir Varšuvos universitetuose. Ten supažindino Lenkijos studentus su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos ir istoriografijos problemomis, naujausiais lietuvių istorikų tyrinėjimais.

J. Kiaupienės kaip pedagogės veikla nesiriboja tik studentija. Ji vadovauja jaunesiems mokslininkams, yra jų disertacijų vadovė ir konsultantė bei doktorantūros

studijų komitetų tarybos pirmininkė, narė, oponentė. Tokių pareigų jos bibliografijoje būta daugiau kaip 10. Taigi ji ne tik rašanti, bet ir kalbanti istorikė. Tačiau ji vengė ir vengia vadovaujančiojo administracinio darbo. J. Kiaupienė ne vadovaujančioji istorikė, nors tam aplinkybės buvo gana patogia susiklostę jai dirbant Pedagoginiame institute. Atgimimo metais, 1988–1989, jos auklėjamosios grupės istorikai buvo aktyvūs bręstančio Sąjūdžio dalyviai. Pamenu, kai man, tuometinei Lietuvos istorijos katedros vadovei, studentai organizavo susirinkimą „Lietuvos istorijai tik nugriaužtą kaulą“, kuriame teko daryti pranešimą apie Lietuvos istorijos dėstymo būklę ir jo pagerinimą. Nemažai turėjau sukti galvą ir išlieti daug prakaito atsakinėdama į studentų klausimus, reikalavimus, kol suderinau su jais visas kylančias problemas. Tuo metu fakultete buvo kalbama, kad J. Kiaupienei atviras kelias jei ne į katedros vedėjos pareigas, tai į Istorijos dekanato vadovus. Visi to tikėjosi, bet ji, kitaip, nei visi tikėjosi, – padavė pareikšimą iš fakulteto išeiti. J. Kiaupienė grįžo į Istorijos institutą ir susikoncentravo tik prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos tyrimų. Tačiau nuo 1992 m. ji greta pagrindinių pareigų institute ėmė dirbti atkurtame Kaune Vytauto Didžiojo universitete.

J. Kiaupienė turi pedagoginį talentą. Teko klausyti ne tik jos paskaitų studentams, bet ir pranešimų konferencijose, paskaitų visuomenei. Be gerų teigiamų – išvaizdos, malonaus balso tembro, taisyklingos lietuvių kalbos, geros laikysenos bei kitų lektoriui reikalingų duomenų – ji Dievo apdovanota ryškia geležine logika. Jos dėstomam dalykui klausytojas negali likti abejingas, nes visos išvados pagrįstos reikšmingais faktais, išdėstytos labai nuosekliai, lengvai suprantamos ir įsisavinamos.

Studentai dėstytoją mėgo ir, manau, kad mėgsta. Ji teisingai ir sąžiningai vertina studijuojančio jaunimo darbą. Nedaro jokių nuolaidų nemokantiems, tačiau jų nežemina ir nepasiduoda savo jausmų proveržiams, visiems vienodai reikli ir visada pastabi. Truputį išdidi, kiek aristokratiška, iš šalies atrodo lyg neprieinama, todėl verčianti jaunimą pasitempti, būti mandagesniam ir atidesniam.

Teodoras Narbutas XIX a. parašė didžiausią Lietuvos istoriją, net 9 tomų ir tik iki XVI amžiaus. Baigdamas jis pažymėjo, kad sulaužė savo plunksnakotį ant Žygimanto Augusto galvos. Šiandieniniai mūsų istorikai yra pasiryžę parašyti 12 tomų Lietuvos istoriją nuo seniausių laikų iki šių dienų. Tai sudėtingas ir ambicingas sumanymas, kurio vadovė, redaktorė ir bendraautorė yra J. Kiaupienė. Pirmieji du tomai šio veikalų, kuris, autorių nuomone, turi atskleisti mūsų tautos istorinio paveldo visumą Europos ir regiono istorijos kontekste, jau pasirodė knygų lentynose. Lauksime kitų. Sėkmės autoriams ir redaktoriams. Linkiu jiems sulaužyti kompiuterių diskus virš savųjų galvų, parašius Lietuvos istoriją iki XXI amžiaus, jų gyvenamojo meto...

Aldona Gaigalaitė